

1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları

İhsan Sabri BALKAYA (*)

Öz: 1930 yılı Eylül ayında başlayıp Ekim ayının yirmisinde tamamlanması planlanan belediye seçimleri Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından olduğu kadar Türk vatandaşları içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü, bu seçim cumhuriyet tarihinde iki partinin katıldığı ilk seçim olma özelliği taşımaktadır. Türk vatandaşları 1923'den itibaren ilk defa bir seçimde farklı bir partiye oy verme fırsatı bulmuşlardır. Bu seçimi önemli kılan ikinci bir husus ise Türk kadının ilk defa bu seçimlerde aday olma ve oy kullanma hakkına kavuşmuş olmasıdır. 1930 belediye seçimleri çok partili hayata geçiş denemelerinin ikinci adımını oluşturan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın tamda kurulma aşamasında gerçekleşmiştir. Bu vesileyle 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF daha 18 günlük bir parti iken bu seçimlere katılma kararı almıştır. SCF bir taraftan ülke genelinde teşkilatlanma çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan da belediye seçimlerine hazırlanmıştır. SCF ülkenin önemli şehirlerinden biri olan Antalya'da da teşkilatlarını kurmuş ve belediye seçimlerine katılmıştır. Ülke genelinde olduğu gibi Antalya'da da bu seçim sürecinde arzu edilmeyen olaylar ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışmada konu Ali Fethi Okyar'ın özel arşivinde bulunan SCF'ye ait resmi arşiv belgelerine dayalı olarak ele alınacaktır. Antalya ve çevresinde SCF ve CHF arasında seçimin nasıl cereyan ettiği, özellikle Antalya'da vali, kaymakam, emniyet ve jandarma gibi bürokratların nasıl hareket ettiklerini kayıt altına alan belgeler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Belediye Seçimleri, Antalya, 1930.

1930 Municipal Elections and Reflections in Antalya

Abstract: elections were carried out during the exact foundation of the free republic organization to be the second step of trying to start the system of multy political parties. Fort hat reason the SCF founded in 1930 han a decission oc joining this elections having eighteen days years of age. In one hand SCF prepared fort he manupicality elections on the secon hand continued to get orginized in all parts of country. SCF founded its organization in Antalya to be one of the most important cities in Turkey and joined the elections. Events and developments that have not been written this choice in Antalya as well as through the fabric. This work is already based on the official archive certificates of Ali Fethi Okyar's special archives. how it has selected between the SCF and CHF in Antalya and environment, its evaluation in the documents recognized how motion ethics recognized in Antalya, governor, safety and gendering.

Keywords: free Republican Party, Republican People's party, Municipal Elections, 1930, Antalya

Makale Geliş Tarihi: 17.02.2018

Makale Kabul Tarihi: 22.05.2018

*) Prof.Dr. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü (eposta: balkaya@atauni.edu.tr)

I. Giriş

1930 yılı Türkiye açısından siyasi ve ekonomik yönden önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1929 yılında dünya genelinde baş gösteren ekonomik bunalım, Türkiye gibi savaş sonrası sorunlarını çözmeye ve yeni bir devleti inşa etmeye çalışan bir ülkeyi çok olumsuz etkilemiştir. Ülke yönetiminden sorumlu hükümet bu ekonomik bunalımdan kurtulmak için yeni bir ekonomik yol haritası çizmeye çalışarak krizden çıkmanın yollarını aramıştır. 1930 yazına geldiğinde Türkiye bu sefer yeni bir siyasi gelişmenin yaşandığı sürece girmiştir. O da Mustafa Kemal'in Paris büyükelçisi Ali Fethi (Okyar) Bey'e bir siyasi parti kurma teklifinde bulunmuş olmasıdır.

Yalova'da Mustafa Kemal'den bu teklifi alan Ali Fethi Bey yapılan görüşmeler, istişareler neticesinde teklifi kabul etmiş 12 Ağustos 1930 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurmuştur. Basın ve kamuoyunda bir anda gündem değişmiş, yeni parti, lideri ve programı konuşulur olmuştur. Mustafa Kemal ilk deneyimin 1924 yılında yaşandığı ama başarısız olduğu çok partili hayata geçişi 6 yıl sonra tekrar denemek istemiştir. Demokratik bir cumhuriyet kurmayı, tek adam veya diktatör olarak anılmamayı arzu ettiğinden, en yakın arkadaşı ile bu süreci tamamlamak istemiştir.

SCF ve lideri, parti programı ve teşkilatlanma çalışmaları ile bir anda kendisini ülke sorunları ve CHF ile rekabet içerisinde buldu. Asıl amaçta iktidarı kontrol eden, icraatları ve halkın şikayetlerini meclis kürsüsünden dile getirecek bir ortam yaratmaktı.

Türkiye'nin hemen hemen her şehriden, hatta kazalarından ve nahiyelerinden beklenmedik bir ilgi gören SCF kısa sürede teşkilatlanma çalışmalarını yapmaya başladı hatta tamamladı.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken 1930 yılında diğer önemli bir demokratik unsur olan belediye meclis üyeliği seçimleri gündemi işgal etmeye başlamıştır. Yani belediye seçimlerinin yenilenmesi zamanı gelmişti. Bir siyasi parti düşünün ki daha kuruluşunun üzerinden 15-20 gün geçmemişken kendisini iktidarla ilk siyasi rekabetin ortasında bulacaktır. Parti yönetimi toplanarak seçimlere katılıp katılmama konusunu tartışmış, sonuçta siyasi partilerin varlık sebebinin iktidar olmak ve seçimlere katılmak olduğu kanaati ağır basmıştır. Böylece ülke genelinde yapılacak olan belediye seçimlerine SCF katılma kararı almıştır. Bu durum CHF ve hükümetinin de aynı zamanda ilk defa bir rakip siyasi parti ile seçime girmesi demektir. Ülke genelinde her iki parti adaylarını belirleyerek seçimlere katılmıştır.

Tabii bu sürecin oldukça detayı ve yaşanılmış gelişmeleri var.¹ Ancak bizim konumuzun sınırların zorlayacağından, bu çalışmada Antalya'da belediye seçimlerinin nasıl cereyan ettiği ve nelerin yaşandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

¹ Daha geniş bilgi için: İhsan Sabri BALKAYA, Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri, Güneş Vakfı Yayınları, 2006, Erzurum.

II. Antalya'da SCF'nin Kuruluşu

Kurulan yeni partiye özellikle ülkenin sahil şehirlerinden daha fazla ilgi ve alaka gösterilmiştir. Türkiye'nin kıyı şeridi liman şehirleri, ticaret merkezleri, tarımın endüstriyel boyutuyla yapıldığı ve buna bağlı olarak işçi ve amelenin yoğun olduğu özellikler taşımaktadır. Bu durum da hem 1929 dünya ekonomi krizinden hem de CHF hükümetinin ekonomik politikalarından, parti teşkilatlarının şehirlerdeki kanunsuz faaliyetlerinden en fazla sıkıntı ve huzursuzluğun yaşanmasına sebep olmuştur. Antalya'da bu durumun yaşandığı şehirlerden birisidir.

Bu vesileyle Antalya şehir merkezi ve ilçelerinde SCF kısa bir sürede teşkilatlanma çalışmalarını tamamlamıştır. Antalya il başkanlığı için bu tarihlerde İstanbul'da Büyükkada'da ikamet eden Dr. Burhanettin Bey görevlendirilmiştir. Dr. Burhanettin Bey ile ilgili kanaatler ise SCF üst yönetimince şöyle dile getirilmiştir: *“Doktor ve operatör Burhaneddin Bey bizim fırkamızdandır. Antalya'da çok güzel bir mevkiî vardır. Gazi Hazretleri nezdinde Fethi Bey Efendi de tanıdı. Kendisinin bir mektupla veya telgrafla fırkaya çağrılarak pek yakında avdet edeceği Antalya hakkında görüşülmesini rica ediyorum. Orada Türk Ocağı Reisi ve meclis-i umumi azasıdır. Çalışmak istiyor ve parasız çalışıyor. Çabuk çağırılmasını rica ediyorum. 2 yahut 3 Eylül'de Antalya'ya dönecek”*.² Bu bilgiler dikkate alınarak Dr. Burhanettin Bey SCF Kâtibi Nuri(Conker) tarafından 21 Ağustos 1930 tarihli telgraf ile, Çarşamba günü İstanbul'daki SCF genel merkez binası olan Nazlı Han'a gelmesi istenmiştir. Bu çağrı üzerine İstanbul'a gelen Dr. Burhanettin Bey yapılan görüşmeler neticesinde SCF genel başkanı Ali Fethi Bey tarafından 1 Eylül 1930 tarihli yazı ile, Antalya il teşkilatlanmasını yapmak üzere görevlendirilmiştir.³

Dr. Burhanettin Bey bu görevi alır almaz Antalya'ya giderek merkez ve kaza teşkilatlanmalarını başlatmıştır. Bir taraftan SCF teşkilatları kurulurken diğer taraftan yapılacak olan belediye seçimlerine katılmak için gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Türkiye'nin diğer illerinde olduğu gibi Antalya'da da yapılan belediye seçimlerinde SCF parti yönetiminde görev alanlar ve SCF'ye oy verecek olan vatandaşlar hiç beklemedikleri tepki ve olaylarla karşılaşmışlardır. Seçimler boyunca yaşananlar telgraflar, tutanaklar vasıtasıyla kazalardan il başkanlığına, ilden de İçişleri Bakanlığına, SCF Genel Başkanlığına veya ilgili hukuki makamlara iletilmiştir. Hatta bireysel anlamda yapılan yazılı olarak dile getirilen şikayetler de mevcuttur.

Antalya ve çevresinde 1930 belediye seçimlerinde yaşanan olayların, kanunsuzlukların içerikleriyle beraber kimler tarafından nasıl ve hangi makamlara

² 21.8.1930 tarihli kaleme alınmış olan Osmanlı Türkçesi Belgedeki bilgilerden Dr. Burhanettin Beyin Yalova'ya geldiği Mustafa Kemal ve Ali Fethi Bey ile görüştüğü ve Ali Fethi Beyin bu vesile ile tanıştığı, tanıdığı anlaşılmaktadır.

SCF'nin Antalya kuruluşu ile ilgili ilk çalışma Muhammet Güçlü tarafından "Antalya'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Faaliyetleri" adlı çalışmadır. Seçimlerle ilgili kısmı, TBMM'deki konuşmalara ağırlıklı olarak dayanmaktadır.

³ 1 Ağustos 1930 tarihi Antalya'ya SCF lideri tarafından gönderilen yazı. Dr. Burhanettin Bey 21.9.1930 tarihli başka bir yazı ile Burdur ili SCF teşkilatını da kurma görevi verilmiştir.

gönderildiği dikkate alınarak belli başlıklar altında sergilenmeye çalışılacaktır. Seçimlerde illerin nüfusu ve oy kullanacak seçmen sayısı her zaman önemini korumuştur. 1930 yılı Antalya seçmen nüfusunun da bu bağlamda bir başlık altında verilmesinde fayda umulmaktadır.

III. Antalya'da Seçmen nüfusu

Antalya nüfus bilgileri için üç yıl önce yapılmış nüfus sayımı verileri kullanılmıştır. Çünkü bir sonraki nüfus sayım 1935'de yapılmıştır. 1927 nüfus sayımına göre Antalya'nın toplam nüfusu 204.372'dir. Toplam seçmen nüfusu 94.241 dir.⁴ 1930 belediye seçimlerinde Antalya merkezin seçmen nüfusu ise 18.352 kişidir. Bu seçimlerde kullanılan oy 11.764 olup bunun 5.443'ü kadın seçmen oyu, 6.321'i ise erkek seçmen oyu olarak sandığa yansımıştır.⁵

IV. Antalya Belediye Seçimleri İle ilgili Şikâyetler

A. SCF Lideri Ali Fethi Beye Gönderilen Şikâyet Konuları

Bu konuda ilk bilgi SCF lideri Ali Fethi Beye 8 Eylül 1930 tarihli bir telgrafla Antalya il başkanı tarafından bildirilmiştir. Arkasından 27 Eylül 1930 tarihli SCF Antalya İl Başkanı Dr. Burhanettin Bey tarafından TBMM'ye Ali Fethi Bey adına gönderdiği ikinci uzun bir telgrafta gerçekleşen seçim usulsüzlüklerini ve yaşanan olayları iletmıştır. İletilen gelişmeleri şöyle sıralamak mümkündür;

a) Ali Fethi Beye ilk şikâyet il başkanı Dr. Burhanettin Bey tarafından 8 Eylül 1930 tarihli telgrafta şöyle dile getirilmiştir;

Bu telgrafta Dr. Burhanettin Bey seçimlerin dün başladığını, daha ilk günden HF ile hükümet yetkilileri el ele vererek pek şiddetli bir ruh ve hücumlarla kanunları, hakları çiğnediklerini yazmıştır. Seçim encümenlerinde insanların dövüldüğü, tehdit edildiğini ve bu durumun müddei-i umûmî' ye (savcı, genel haklar için dava açan hâkim) şikâyetlerinin karşılığında, encümen ve azaların vilayetin memuru olduğundan valiliğe havale edildiğini yazarak, genel merkezden acilen tedbir alınması istenmiştir.⁶

b) 27 Eylül tarihli telgrafta sıralanan yaşananlar;

Finike'de Kaymakam ve Jandarma komutanın müdahalesi ile seçim HF'sına kazandırılmıştır. Seçimin yapılaş tarzı kanunsuz ve yüzlerce fesih sebebi mevcuttur.

c) Serik kazası Kaymakamı 24.9.1930 akşamı Bel bınar mahallesine giderek halkı tahdit edip Halk Fırkası'na oy vermeleri için uyarıda bulunmuştur. 25.9.1930 günü ise kaçak eşkıya bahanesiyle tamamen SCF'ye katılmış olan Kurus ve Bel bınar mahalleleri jandarma kuvvetleri tarafından ablukaya alınarak, halkın seçime katılması hatta evlerinden çıkmalarına engel olunmuştur.

⁴ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927, Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1, Hüsnütabiat Matbaası Ankara 1929, s. 5-23

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.286.1146.1

⁶ 8.10.1930 tarihli Dr. Burhanettin beyin gönderdiği telgraf.

d) Seçimin başından sonuna kadar Kaymakam, Jandarma Komutanı ve Sulh Hakiminin aileleri evleri dolaşarak halkın HF'ye oy vermelerini teşvik etmişlerdir. Aksi takdirde SCF'ye oy verenlerin hükümet tarafında uzaklaştırma cezasına uğrayacağı söylenmiştir.

e) Kaymakam 27 Eylül 1930 Cuma günü mahalle muhtarlarını jandarma ile toplayarak kendilerinin HF'ye oy vermelerini ve halkıda bu şekilde yönlendirmelerini emretmiştir.

f) Jandarma komutanı halka küfür ederek ağır hakaretlerde bulunmuştur. Şehirde panik yaratmıştır. Halk olayın şahididir.

g) Seçim encümeni ile alakası olmayan Kaymakam, Jandarma ve Mal Müdürü sandığı kırarak seçimi HF lehine tanzim ve temin etmişlerdir.

Dr. Burhanettin Bey bürokrat yolsuzluklarının telgrafa sığmayacak kadar çok olduğu cümlesiyle sıkıntıları dile getirmiştir.⁷

h) Ankara'ya gönderilen başka bir imzalı yazıda ise; Elmalı'da SCF'ye oy verenlerden bazılarının hapis edildiği,

Finike'de muhtarlar kaymakamlığa çağrılarak kendilerinin memur oldukları, HF'den ayrılmamaları gerektiği uyarısı yapılmış aksi takdirde irtica suçuyla asılabilecekleri söylenmiştir. Kendilerinden imza alınmıştır.

Yine Finike'de SCF binasının önünde halkı tedhiş ve tehdit için silahlar atılmış, hükümet ve adliye buna kayıtsız kalmıştır.⁸

i) 15.10.1930 tarihli Akseki'den Avukat Edip Beyin gönderdiği telgrafta; 30 saat ayakta, uykusuz nezaret altında kalan SCF idare heyetinin sorguya çekilip serbest bırakılmalarına karar verildiği halde Valinin tahliye etmediğini, an itibariyle 60 kişinin gözaltında olduğunu bildirmiştir. Kanaatinin ise suçlunun vali olduğu şeklindedir. Son cümlesi "**Vatanımızda ihtilal, vatandaşlarımızda irtica yoktur**" şeklindedir.⁹

j) Avukat Edip Bey 16 Eylül 1930 tarihli oldukça uzun bir telgraf daha göndermiştir. Edip Bey Salı günü oylarını vermek için belediye önünde toplanan halkın toplanma kanununa aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle dağıtılmak istendiğini, halk dağılmak istemeyince jandarma süngüsü ve taş atılarak dağıtılmaya çalışıldığı ve 20 den fazla vatandaşın yaralandığını, yaralı vatandaşların kanlar içerisinde "...**yaşasın Gazi, yaşasın ordumuz**" diye bağırdıklarını yazmıştır. Buna rağmen halk yine dağılmayınca üzerlerine ateş edileceği anda kendisinin ortaya atılarak "**vali bey müsaade etti reylerinizi serbestçe vereceksiniz, şimdi dağılın sonra geleceksiniz**" dediğini ve kendisine inanarak halkın dağıldığını, böylece yüzlerce kişinin ölümüne engel olduğunu, kendisiyle beraber 200'e yakın kişinin tutuklandığı ve 40 saat hapiste kaldıklarını, 8 kişinin tutuklanıp diğerlerinin serbest bırakıldığını yazmıştır.

⁷ 27.9.1930 tarihli Antalya'dan Ankara TBMM'ye gönderilen telgraf.

⁸ SCF lideri Ali Fethi Beye gönderilen yazı.

⁹ 15.10.1930 tarihli Konya İstinaf Müddei Umumisi Akseki'den Avukat Edip Beyin telgrafı.

k) 10.10.1930 tarihli Elmalı SCF başkanı Hasan Hulusi Beyin göndermiş olduğu telgrafta; belediye seçiminde bizzat kaymakam, jandarma kuvvetleri, memleketin yerlisi Dr. Ferruh ve avanesinin, seçim memurlarının saf ahali üzerinde alenen tehdit ve müdahalelerde çok ileri gittikleri belirtilmiştir. Halkın zavallı, seçim kanununun hamisiz kaldığı, memurların kanunlar aleyhine var güçleriyle açıktan çalışarak seçimi yaptıkları dile getirilerek seçimlerin iptal edilmesi için gereğinin yapılmasını istemiştir.¹⁰

B.SCF Antalya İl Başkanlığı'ndan İç İşleri Bakanlığına Bildirilen Şikâyetler

Dr. Burhanettin Bey tarafından kaleme alınan dokuz sahifelik oldukça teferruatlı bir yazı İç İşleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Antalya merkez ve kazalarında yaşanmış ne kadar olay varsa bu yazısında gündeme taşımıştır. Seçimlerin kanun çerçevesinde huzur içerisinde gerçekleşmesinden bizzat sorumlu bakanlığa iletilen sıkıntılar şunlardır;

a) Dr. Burhanettin Bey ilk önce Antalya'da 34 mahallenin bulunduğunu ve her bir seçim sandık bölgesinin nüfusunun 500 den fazla olduğuna dikkat çekerek yedi ayrı sandık kurulduğunu vurgulayarak; İlk üç gün oy verme işlemi yapıldıktan sonra 2 gün tatil edilmiş ve arkasından sandıklar belediyeye getirilerek artık tek sandıkta oy verme işleminin devam edeceği şeklinde tamamen kanunsuz ve gerekçesiz bir karar alınıp uygulandığını yazmıştır. Ayrıca önceden seçilmiş olan seçim encümenlerinin sandık başına konulmadığı da belirtilmiştir.

b) Seçimin 7 Eylül 1930 günü başlayıp bir hafta devam edeceği ilan edilmişken, bu bir hafta içinde sadece 7, 8, 9, 13 Eylül günleri oy verme işlemi yapılmıştır. 9564 seçmenin olması nedeniyle bu dört gün yetmemiş, uzatılması gerekirken uzatılmamıştır.

Osmaniye mahallesi seçim encümeni görevini yapmak isterken Belediye başkanı Galip Bey buna müsaade etmemiştir.

c) 6000 seçmen sandıkların birleştirilmesi ve oy verme günlerinin sınırlandırılması nedeniyle oylarını kullanamamıştır.

d) Seçmen defterlerinde isimleri olması ve tanınmalarına rağmen bir kısım seçmenler listede isimleri yoktur diye oy kullandırılmamıştır.

e) Seçmen listelerinde isimleri olmadığı halde HF'ye oy vereceklerini açıklayanların isimleri listelere kanunsuz bir şekilde yazılmıştır. Antalya'da olmayanlar ve hatta ölenler adına oy kullanılmıştır.

f) İki mahallede kaydı bulunan bir vatandaşın boşandığı eşi adına oy kullandığı tespit edilmiştir.

g) Halk Fırkası sandık başında bulunan seçim encümenlerini aynı zamanda belediye meclisi adayı gösterdiği için, onlarda tarafsızlıklarını bozmuşlardır. Bazı seçim encümenlerinin vazifelerine hiçbir sebep yokken HF mutemedi Galip Bey tarafından görevlerine son verilmiştir.

h) Seçim encümenleri okuma yazma bilmeyen ama SCF'ye oy vereceklerini söyleyen vatandaşlara HF oy pusulalarını vermişlerdir. SCF'ye oy vereceğini söyleyen vatandaşlara HF'ye vermeleri konusunda ısrar edilmiştir.

¹⁰ 10.10.1930 tarihli Elmalı SCF başkanı Hasan Hulusi beyin telgrafı.

i) Oylarını güvendiği kişilere yazdırma hakkına Galip Bey müsaade etmemiştir.

j) SCF'ye oy vermek için gelenlerin ellerinden oy pusulaları alınarak yırtılmıştır.

k) Sandıklar birleştirilmeden önce oylarını kullanan kadın ve erkek vatandaşlardan birçoğu aday Ak Hüseyin tarafından bir araya getirilerek **“verdiğiniz oylar geçerli değil, tekrar kullanmanız gerekir”** şeklinde uyarılmış ve PARA verilerek sabah erken otomobillerle belediyeye getirmiş ve oy kullandırılmıştır.

l) Son gün oy vermek için bekleyen 1000 kişi oyunu kullanamamıştır. Polis engel olmuştur ama HF'ye oy vereceğini söyleyenler hemen kullanmıştır.

m) Oy kullanmak için gelen vatandaşlardan bazıları yerlerine imza atıldığını görünce **“ ben gelip oyumu kullanmadım”** dediklerinde; mahalleden gelip atılmışlar denilmiş ve gelenlerin imza veya mühürleri yeniden isimlerinin karşısına atılmıştır.

n) Sandık başına gelen seçmenlere nüfus cüzdanı sorulması zorunludur. Ancak Halk Fırkasına oy verecek olanlara sorulmadığı gibi SCF ye oy verecekler sorulmuştur.

o) Sandıklar, görevli seçim encümeninin tamamının bir arada olduğu zaman açılması gerekirken, Halk Fırkası mutemedi bunu dikkate almadan açmıştır.

p) Bir beldede 6 ay ikamet edenler ancak orada oy kullanabilir ilkesine dikkat edilmemiştir.

q) Oylar sayılırken defterdeki isim ve imzaların kontrol edilerek yapılması gerekirken buna da dikkat edilmemiştir.

r) Bazı encümen adayları sandık başında bulunması gerekirken, işleriyle meşgul olmuşlardır.

s) Şarampol sandığına atılan oy 438 olarak belirlenmiştir. Oyların SCF'ye atıldığı anlaşılınca, sandık açıldığında 424 oy sayılmış ve bunların içinden tek bir oy CHF'ye çıkmamışken 30 oy CHF'ye yazılmıştır.

t) Vali, Kaçarali E. Süleyman, Ömer Efendi ve Z. Ahmet'i huzuruna çağırarak seçimden vazgeçmelerini, aksi halde her türlü hile ve tazyike müracaat ile 52. Alayın süngülerini karşılarında bulacaklarını söylemiştir.

u) İlk günden seçim bölgesi polis ve jandarma kordonuna alınmış, SCF'ye oy verecekler kordon haricinde ve 200 metre uzakta tutulmuşlardır.

v) Vali, polis ve jandarmayı masum halka karşı bizzat kullanmıştır. Oy vermek için toplananların SCF'ye oy vereceği anlaşılınca asker süngüsüyle dağıtılmış ve sandık başından uzaklaştırılmıştır.¹¹

Dr. Burhanettin Bey gönderdiği bu yazıyla Antalya kaza, nahiye ve köylerinde yaşanmış olumsuz, hukuksuz ne kadar mesele varsa onları bakanlığı bildirerek gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.

C. Antalya SCF İl Başkanlığına Gelen Şikâyetler

Antalya il başkanlığına gelen şikâyetler merkez başta olmak üzere kazalar ve buralara bağlı yerlerde yaşanmış olaylardan oluşmaktadır. Belgeler dikkate alındığında Elmalı,

¹¹ Antalya İl Başkanlığından İçişleri Bakanlığına gönderilen yazı.

Serik ve Finike kazalarının ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Yukarıda SCF il başkanının içişleri bakanlığına gönderdiği belgeden de anlaşılacağı gibi merkez ve isimler zikredilmeden diğer çevre kazalarda yaşanan olaylar gündeme taşınmıştır. SCF il başkanlığına gönderilen şikayetler şunlardır;

a) 3 Eylül 1930 tarihli Elmalı SCF başkanı İbrahim Fehmi imzalı yazıda; Elmalı Kaymakam vekili Dr. Ferruh Beyin ilk icraatının SCF ile irticai düşüncenin ortaya çıktığını, şapkanın çıkarılacağını, medrese ve tekkelerin açılacağı, yeni harflerin kaldırılacağı gibi söylemlerle SCF'yi lekelemeye çalıştığı yazılmıştır.¹²

b) 20 Eylül 1930 tarihli Finike SCF başkanı ve yönetim kurulu tarafından imzalı gönderilen yazıda;

Kaymakam Hayri Beyin Finike'deki öğretmenleri toplayarak, halk Fırkasına oy vermedikleri takdirde kendilerinin azil olunacağı uyarısı yapılmıştır.

Jandarma ve polis halkı tehdit ederek, zorla HF'ye oy verdimiş, kimlik kontrolünün yapılmadığı ve Halk Fırkasının hükümet fırkası adıyla seçmenden oy istediği bildirilmiştir.

Seçimden bir gün önce Halk Fırkası Yönetim Kurulu bütün üst düzey memurlara belediye binasında ziyafet vermiştir.

HF mutemedi kaymakam ve diğer idarecilere deniz motorunda ziyafet vermiştir.

c) Yine Finike SCF başkanı Kazım imzalı gönderilen 22.9.1930 tarihli telgrafta her türlü tahakküm ve baskıya rağmen sandıktan SCF'ye 197, HF'ye ise 43 oyun çıktığını bildirmiştir.¹³

1930'da Antalya'ya bağlı dokuz kaza bulunmaktadır. SCF arşiv belgeleri dikkate alındığında sadece Serik, Elmalı ve Finike'nin seçimlerle ilgili yaşananları ilettiği veya sanki diğer kazalarda herhangi bir olayın olmadığı anlamı çıkmaz. Antalya il başkanlığından İstanbul SCF genel Merkezine veya TBMM'ye Ali Fethi Beye gönderilen teferruatlı yazılar dikkate alındığında Antalya ve çevresini kapsadığı anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle diğer kazalarla ilgili belgeler kaybolmuş veya bizim tarafımızdan bulunamamış olabilir.

D.Vatandaşın Doğrudan Ankara'ya Yazdığı Şikâyetler

Mevcut belgelerin içinde vatandaşın yaşanan olaylarla ilgili gözlemlerini ve hissiyatlarını doğrudan İç İşleri Bakanlığına veya Ali Fethi Beye hatta Mustafa Kemal'e yazarak dile getirdikleri belgelere de rastlamak mümkündür.

Bunlardan birisi de Elmalı'dan Trabzonlu-Zade Emil Bey'in 11.10.1930 tarihli yazısıdır. Emil Bey yazısını "*Dahiliye Vekâletine Açık Mektuptur*" başlığı ile göndermiştir. Gayet edebi cümlelerle konuyu şöyle dile getirmiştir;

"Gazi Hazretleri mehdi ebediyeti tabutu üzerinde delik deşik vücudu ile yatan yaralı vatanın taksimi için ölümünü bekleyenlerin zalim pençesinde her vesaitten mahrum

¹² 3 Birinci Teşrin 1930 tarihli SCF Elmalı Ocak Reisinden SCF Antalya İl Başkanlığına gönderilen yazı.

¹³ 22.9.1930 tarihli SCF Finike başkanı Kazım imzalı Telgraf.

olduğu bir anda şimşiri celâletiyle kurtardı. Onun kutsiyeti medeni bir cumhuriyet te'sis etdi. Bütün vatan evladı hakkı hayatını kurtaran Gazisinin tek bir işaretine bütün vücudunu feda edeceği şüpheden varestedir. Bu hak ve hakikâtu inkâr edecek hiçbir bet tıynet Türk yoktur. Medeni memleketlerde olduğu gibi yine memleketin teali ve terakkisi için Serbest Cumhuriyet Fırkasını kabul etti. Cumhuriyetin ulvi kanunları ile evladı vatana serbest hakkı kelam, hakkı hürriyet dağıturken bugün Serbest Fırkanın yüzlerce kadın ve erkeklerinin re'yini istimal ettirmemek için hükümet kuvveti jandarma cebir darp istimali tarık-ı amı keserek Serbest Fırka'nın kadın ve erkeğini yoldan müruhuna mani olması şu asrı medeniyet için çok elim çok acıdır. Başta kaymakam, yerli inhisar memurları, doktor Ferruh beylerin kanun ve medeniyete yakışmayan şu hareketleri bütün memleketi dilgir etmiştir Efendim."

Elim Beyin bu yazdıklarıyla Antalya'da 1930 belediye seçimlerindeki gelişmelerle ilgili yukarıdan aşağı doğru bütün yazılanların en güzel şekilde edebi bir dille kısa ve öz şekilde dile getirdiği görülmektedir. Bundan dolayı da aynen aktarılmıştır.

Bir diğer belge ise Vilayet Encümen azası Sarıklı Zade A. Rıza tarafından Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış ve giriş cümlesinden SCF Genel Başkanı Ali Fethi Beye gönderildiği anlaşılmaktadır. 15 Teşrinievvel 1930 tarihli bu yazı Antalya'da SCF'ye oy verecek seçmenlerin belediye önünde toplanması sonrası gelişen jandarma müdahalesi, vatandaşların bir kısmının hapse atılması ve tahliye süreci anlatılarak; merkez ve kazalarda yaşananların iletilmediği makam kalmadığını hatta İç işleri Bakanlığına durumu iletmelerine rağmen sonuç alamayınca Mustafa Kemal'e telgraf çektiklerini yazmıştır. Bu telgrafın Gazinin eline ulaştırılmasından şüphe ettiklerinden bir nüshasını kendisine gönderdiklerini, değerlendirme yapıldıktan sonra bu telgrafın ve diğer belediye hadiselerine ait iki makalenin *Yarın ve Son posta* gazetelerinde yayınlanması istenmiştir.

Şikayetleri içeren bu belgenin üzerine düşülen "*hülasa gazeteye verildi*" notundan isteklerin yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

V.Sonuç ve Değerlendirme

1930 belediye seçimleri Türkiye genelinde olduğu gibi Antalya'da da beklenen ötesinde bir ilgi görmüştür. Bu ilginin sebebi vatandaşın tercihte bulunabileceği ikinci bir siyasi partinin varlığıdır. 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan altı yıl sonra SCF'nin kurulması en azından halka CHF dışında bir fırsat sunmuştur. Zaten CHF politikalarından şikayetçi olan vatandaş belediye seçimlerinde ilk tavrını ve tercihini koymaya çalışmıştır.

Bu vesileyle seçim başlar başlamaz halk oyunu vermek için sandıklara akın etmiştir. Ancak beklemediği tavırlar, olaylarla karşılaşınca hevesi, hayalleri ve umudu kaybolmuştur. Bir de, oy kullanma süresinin en az bir hafta sürmesi seçimlere gölge düşürecek olaylarında çoğalması ve yaygınlaşmasına sebep olmuştur. İktidar partisi devletin bütün imkânlarını ve gücünü elinde bulundurduğundan muhalefetten bir adım değil belki çok adım önde ve daha avantajlı durumda idi. Bu durum özellikle CHF il yöneticileri, milletvekilleri başta olmak üzere bütün sivil ve askeri bürokratlar tarafından her alana yansıtılmış ve hissettirilmiştir. Yukarıdaki SCF yöneticileri, mensupları ve halk

tarafından kayıt altına alınan olaylardan da anlaşılacağı gibi iktidar gücünü mahalleden, sokağa hatta evlere kadar ama en çokta sandık başında hissettirmiştir.

Antalya merkez ve kazalarında seçmenin karşılaştığı hukuksuzluklar anında genel başkan Ali Fethi Beye letilmiştir. Genel başkanın parti yöneticilerine kanunlara bağlı kalınarak halkın yasa dışı hiçbir yola başvurmamasını sağlayıp, hukuk dışı uygulamaların vakit geçirmeksizin tutanaklarla kayıt altına alınmasını istemiştir. Bunun arkasından ildeki veya ilçedeki yetkili yargı organlarına müracaat edilmesi istenmiştir. Böylece problemlerin hukuki yollarla çözülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Valiler, kaymakamlar, jandarma ve polis yetkilileri gibi yüzde yüz tarafsız olması gerekenler devletin temsilcisi olanlar, bizzat Cumhuriyet Halk Fırkası'nın birer mensubu ve temsilcisi gibi hareket etmişlerdir. 1930 şartlarında yeni kurulmuş bir cumhuriyetin demokrasi yolunda alması gereken çok mesafeler olduğu yaşananlarla bir kez daha ortaya çıkmıştır. Demokrasi yolundaki kat edilecek bu mesafelerin bir hayli uzamasında, özellikle iktidarın kaybedilmemesi endişesi ile hareket edilmesi ve bürokratik elitin siyasallaşması rol oynamıştır. İl, ilçe, kaza, nahiye ve köylere kadar uzanan devletin temsil makamlarının iktidarın güdümüne girmeleri demokrasinin önündeki en büyük engel olmuştur.

Ortaya çıkan sonuç, hukuk devletin, düzenin ve demokratik cumhuriyetin her daim temelidir. Her ne ve kim olursa olsun özellikle seçimler gibi ülkenin kaderini ve iktidarını belirleyen haklar karşısında hukukun dışına çıkmamalı, çıkarsa gereği yapılmalıdır.

Bir diğer dikkat çeken durum halkın eğitim durumudur. 1930 itibarıyla İstiklâl Savaşı biteli daha yedi yıl olmuş. Türkiye yedi yılda Gazi Mustafa Kemal'in önderliğinde başlatılan büyük bir eğitim seferberliğinin henüz başlarında olan bir ülke. Bu durum halkın siyasi ve sosyal haklarının bilincinde olma, onları koruyup geliştirme noktasında oldukça önem arz ediyor. Bir diğer önemli husus halkın yapılan devrim ve değişimlerin önemini benimseme, onları koruma bilincinden henüz uzak olmasıdır. Bu da vatandaşların daha kolay kandırılma veya yönlendirilme ihtimalini artırmaktadır. SCF'nin kurulmasını kendisi için CHF politikalarından kurtuluş olarak gören halk aynı zamanda bir takım kötü niyetlere de alet edilmek istenmiştir.

Bu seçim sürecinde irtica veya inkılâp karşıtı olmakla SCF mensuplarının suçlanması CHF'lilerin art niyetlerinden kaynaklandığı gibi, SCF'yi devrimlerden kurtuluş için bir fırsat bilen art niyetlilerden de kaynaklanmıştır.

Kaynaklar

Balkaya, İ. S, (2.06). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum.

Güçlü, M.(1994).”Antalya’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Faaliyetleri”. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi. s.327-337.

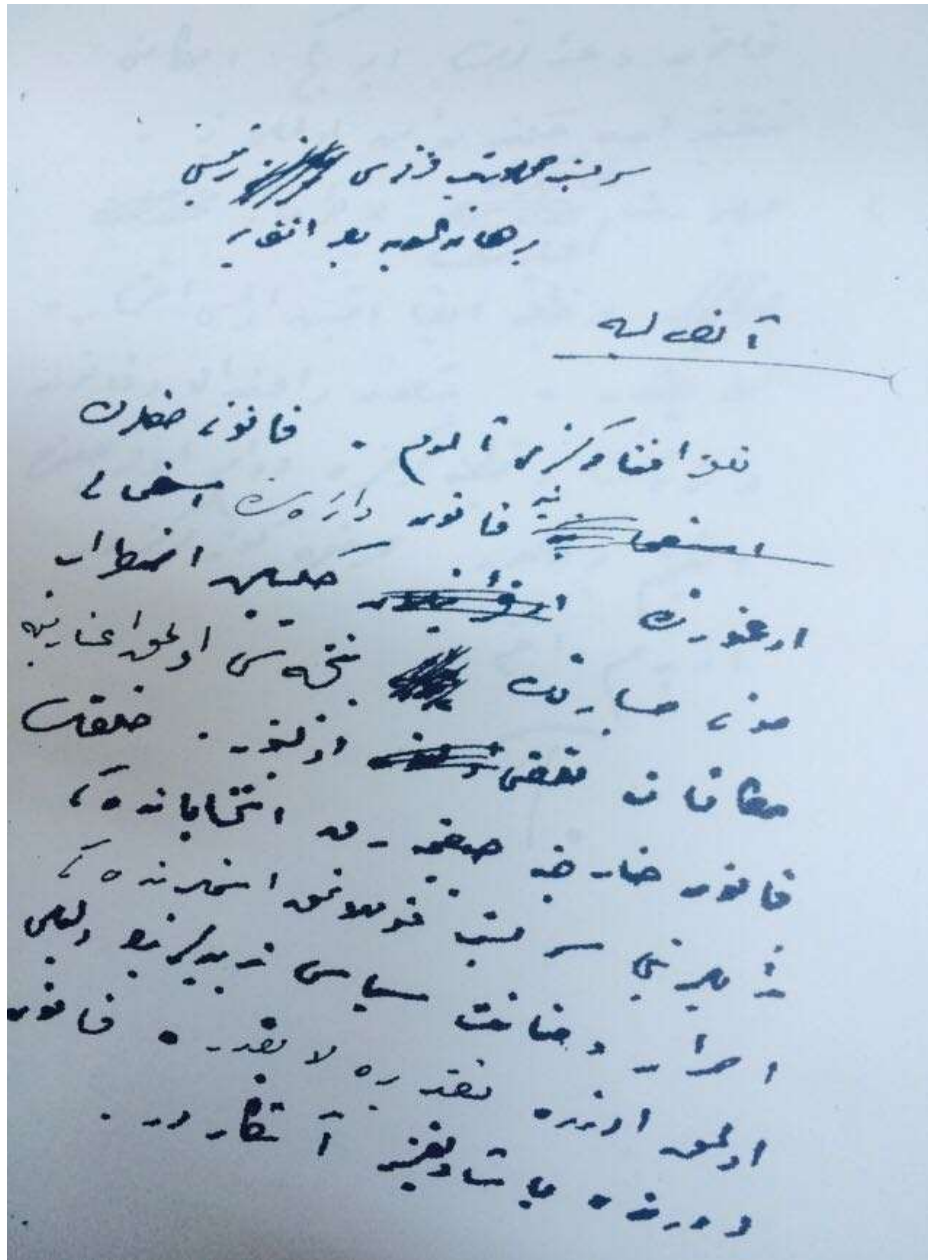
Serbest Cumhuriyet Fırkası Ali Fethi Okyar Özel Arşivi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

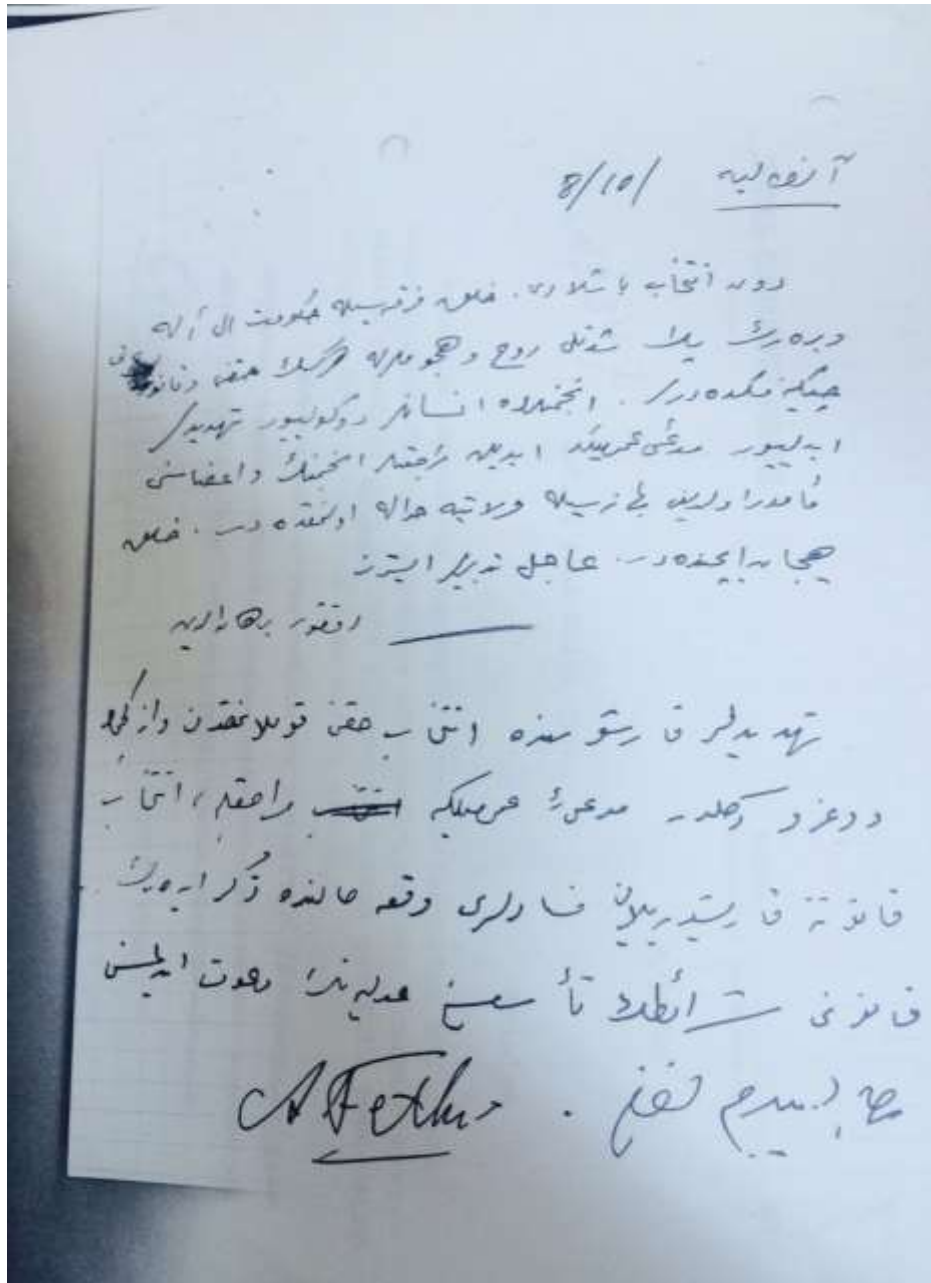
Umumi Nüfus Tahriri Fasikül 1.(1929).T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28
Teşrinievvel 1927. Hüsnütabiat Matbaası Ankara, s. 5-23

Ekler

Ek 1.

Ek 3.

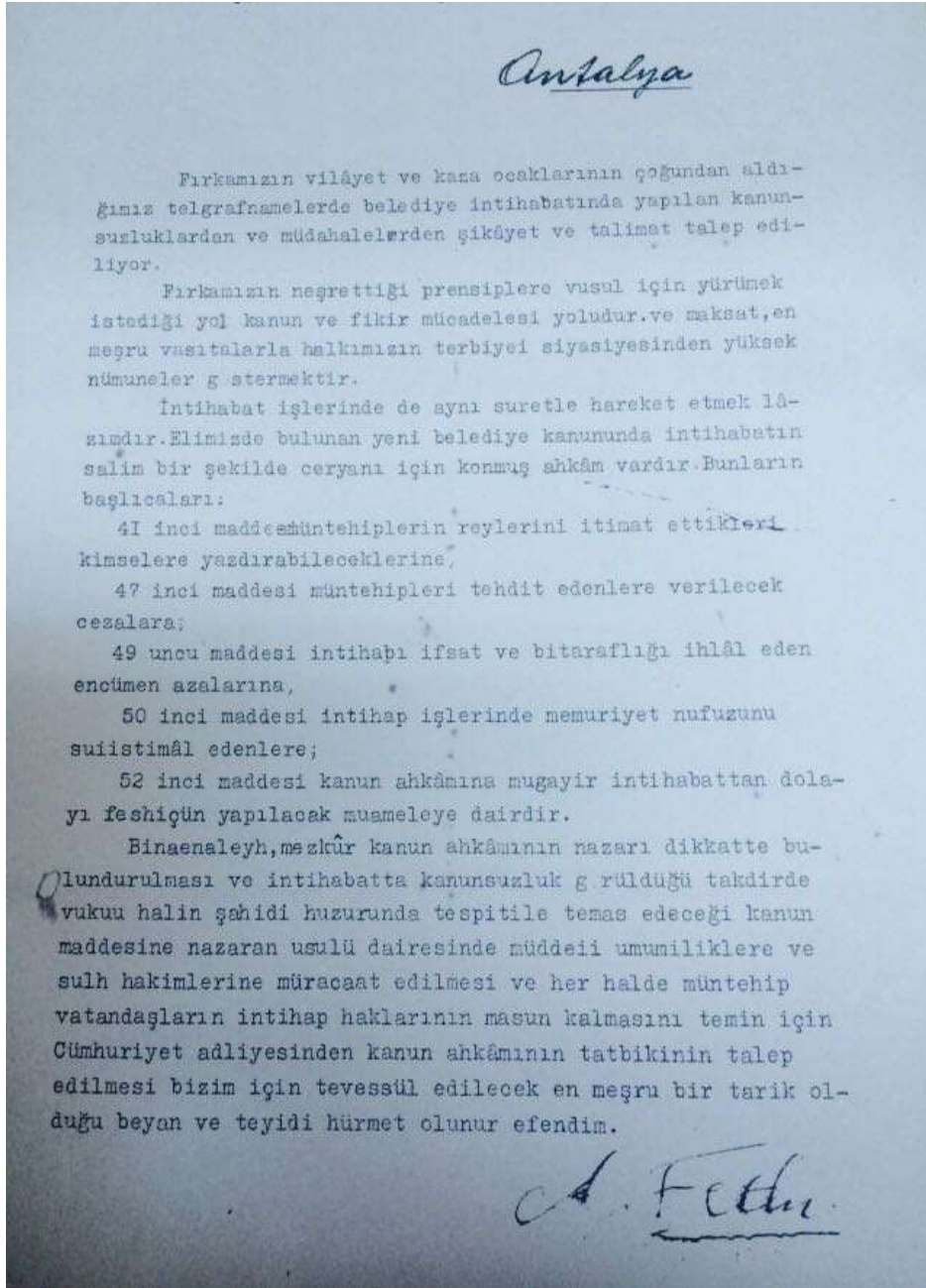

Ek 4.

1. - بويوك آداده نفعم چاره نيم سركيشه كدره راقوي سويك 49
دوتقور اديرا تور برهنا كدير بك . . . بونم فخره زارنده . آتفليه
چوتم كوزل موقتي وارده . قازم فخرتم نوزده . قنجا باضه ده صنديه .
كديست براتقوله ويا تلافد زنده چيخيلدريم بچ يقينه عودت
ايده عك آتفليه نفعم كوردولسا رجا ايدوم . اداره توك اوج
ميسه و مجلسه مياضه . عايسته ايسور و باره زج ايسير .
چا بوم چيخيلين رجا ايدوم 2 يانور 3 ايلوله آتفليه اوزن بيا

ويا تلافد زنده چيخيلدريم
نوزده ايسور
2/8/21

Ek 5.

Ek 6.

DEVLET
Telgraf mübâheratından
önceki mekâtiler kalını
durur.

1545 P. T. T.

TELGRAFNAMENİN
Sikayet

STANSİYON
ANTALYA
1930
11

Kayıt tarihi 11/4/1930
Kayıt numarası 339

1) H - Resmî demektir.
G - Gayri resmî demektir.

İlçe: *Antalya*

İLK MERKEZ: No: *13* İlçeye: *13* VERİLDİĞİ: Tarih: *12-10* Saat: *15/* İLÇE MERKEZİ: *Konya* ALINDIĞI: Tarih: *12-10* Saat: *17/20* İMZA: *Reza*

*İlçe mübâheratına bizzat katılmak ve fahişane
kuvvetlerin memurlarını fahişane hükümlerle
Fahişane ve aralarında fahişane memurlarını
işleri üzerinde atılmak üzere ve fahişane müdahale
bu işleri ile ilgili olarak fahişane memurlarını
Kullanan Hakkında Kaldırılmamış Hükümetin
Kaldırılması ve fahişane atılmak üzere fahişane*

DEVLET
Telgraf mübâheratından
önceki mekâtiler kalını
durur.

T. C. P. T. T.

TELGRAFNAMENİN

1930

İLK MERKEZ: No: İlçeye: VERİLDİĞİ: Tarih: Saat: İLÇE MERKEZİ: ALINDIĞI: Tarih: Saat: İMZA:

*Yürürlükte bulunan fahişane memurlarını
fahişane memurlarını fahişane memurlarını
fahişane memurlarını fahişane memurlarını
fahişane memurlarını fahişane memurlarını
fahişane memurlarını fahişane memurlarını*